

Okumanın Halleri: Okumanın Sosyolojisi Üzerine

Yrd. Doç. Dr. Köksal ALVER*

*İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir
Sen kendin bilmezsen, bu nice okumaktır*

Yunus Emre

Giriş

Okumuşluk ile okumamışlık arasındaki sınırdaki gidip gelen insanlık, okuyana ve okumayana farklı konular sunarak her iki halin de değerlendirmesini yapmıştır. O sınırdaki yaşamış olduğu gerilim, insanlığın okumaya, okuyana, okumayana farklı bakmasını salık vermiştir. Kâh okuyanı baş tacı etmiş, kâh okunandan ve okumadan zarar geleceğine hükmetmiş ve okuyanı itmiş, kâh okuyan karşısında ezikliğini dillendirmiş, kâh okuyanı sürgünlere göndermiştir. İnsanlık, kendi tarihini yazarken hep oku-

ma eylemi ve okuma hallerini göz önünde bulundurmıştır. İnsanlığın öbek öbek topladığı her toplumda okuyanlar, okumayanlar, okunanlar hep olagelmiş ve toplumsal yapı biraz da bu süreçte kendini oluşturma yoluna gitmiştir. Peki o halde okumak nedir ve insanlık tarihinde neden bu kadar öncelikli bir konum elde etmiştir?

İnsanlık tarihinde farklı değerlendirmelerle karşılaşan okuma fiili, kendi içinde de çeşitlenmiştir. Okuma salt yazı ile kayıtlanmamış yüzlerin, işaretlerin, jest ve mimiklerin, resimlerin dahası insan ve toplumu ilgilendiren tüm nesne-

lerin okunmasına kadar sınırlarını genişletmiştir. İşte bu süreçte okumanın sosyolojik izahının yapılması bir gereklilik olmuştur. Okuma eylemine toplumların vermiş olduğu karşılık, okuma eylemini gerçekleştiren kişinin elde etmiş olduğu konum karşısında toplumun tutumu, okumanın bizzat toplumsal yapı ve toplumsal değişimdeki rolü önemli tartışma alanlarıdır. Söz konusu sorunların sosyolojik izahı, okumanın sosyolojisini kurmaktan geçmektedir. Okumanın sosyolojisi, tüm türleri, anlamları ve evrenleri ile okumanın toplumsal hayattaki yerini tespit etmeye çalışmaktadır. Bu makalenin amacı, hem tüm farklılıkları ile okumanın ne olduğunu tanımlamak hem de toplumsal yapıdaki yerini tespit etmektir.

Okumanın Halleri

Modern insanın kendini ve yeni toplumu örerken başvurmak durumunda kaldığı okuma, dünyanın ve toplumsal kurumların oluşturulması bağlamında önemli işlevler üstlenmiştir. Modern insan, okuma eylemine hayatının en önemli edimleri arasında yer

vermiştir. Elbette modern insan için öne çıkan okuma biçimi, metinleri okuma şeklinde belirginleşmiştir. Oysa yazılı metinlerin dışındaki nesnelere okunabilirliğini keşif, fazla zaman almamıştır. Böylece okuma kendi içinde çeşitlenmiş ve bir metin bağlamından neredeyse tüm toplumsal eylem ve simgelerin okunmasına kadar genişletilmiştir.

Okuma, insanın içinde yer aldığı sosyo-kültürel hayatı keşfetme, tecrübe etme ve onu değiştirme/dönüştürme eylemlerine karşılık gelen verimli, çoğullaştırıcı bir edimdir. Aynı zamanda, insanın kendisini ifade etme yollarından biridir. H. Giehl'e göre, ortaya çıkışında birçok nedenin görüldüğü okuma eylemi, 'hayatla baş edebilme, gerçek yaşamdan kaçma ve varoluşu anlamlandırma çabası' olarak değerlendirilmelidir. Okuma, 'yaratıcı' bir fiildir ve 'evet' demektir, varlığı duyurmaktır (Blanchot, 1993: 189). Eric Schön ise okumayı, "bilisel boyutta bir metinden anlam oluşturan, duyuşsal ve duygusal boyutlarda eylemleriyle yaşantıya yol açan insan davranışı" şeklinde tanımlar (Tepebaşılı, 2004: 40, 139). R. Barthes'a göre okuma, 'görsel göstergeler dizisi'nin bir algılanışı ve 'bir soyutlama ve bir zihinsel sunumlar dizisi, bir belleğe alış, bir yapı ve bir yorumlamadır' (Uçan, 2002: 39). Okumanın ne'liğine ilişkin belirlemeler söz konusu fiilin birey ve

toplum için önemine ve merkezi yerine dikkat çekmektedir. İnsanın kendisini, yapıp etmelerini duyurma arzusu yazıyı ve peşi sıra okuma eylemini gerekli kılmıştır. Tanıma, belirleme, tanımlama isteğinin belirgin bir şekilde yer aldığı okuma edimi, bir varoluşu haykırma belgesi, dünyada iz bırakma kaygısı, hayatı dönüştürme güdüsünün açılımından başka nedir ki? Tüm boyutlarıyla okumanın özellikle modern insan için vazgeçilmez bir eylem olduğu aşikardır. Okuma modern insanın sosyo-kültürel dünyasının en önemli unsurlarından biridir.

Okumanın insan için gerekliliği, gerek nesnelere gerekse yazılı olanın okunmasında geçerlidir. "Bir nesne, bir olay ya da bir yerde olası bir okunabilirlik olgusunu fark eden okurdur. Bir işaretler sisteminde anlamın varlığını fark edip, onu çözebilen okur olmaktadır. Bizler ne olduğumuzu ve nerede olduğumuzu görebilmek için sürekli kendimizi ve çevremizi okuyoruz. Anlamak ya da anlamaya başlamak için okuyoruz. Okumadan yapamıyoruz. Okumak, neredeyse nefes almak kadar temel bir işlevimiz"dir (Manguel, 2001: 20). Okuma insan ile anlamını bulmaktadır. Okumayı, yazılı olanı izlemek, yazı işaretlerini çözüp anlamlar türetmekle sınırlandırmayıp tüm dünyanın okunması biçimine ulaştırmayı seçersek, bu durumda 'okumayan' hiçbir insanın ol-

madığını söylemek gerekecektir. İnsan okuyan ve okuduğunu yorumlayıp belli anlamlara ulaşan ve bu doğrultuda eyleme geçen bir varlıktır. Yani okuma insanın en temel özelliklerinden biridir, dolayısıyla onun için vazgeçilmezdir.

Okumanın tarihi hayli uzun bir zaman dilimine sahiptir. Yazılı olanı okumaya alışmış ve okumayı genelde yazı ile irtibatlandıran yaklaşımın aksine, okuma sadece yazılı olan üzerinden gerçekleşen bir edim olmamıştır. Okumanın tarihi 'sonsuz okumalar'a kapı aralamıştır. Sadece harfleri ve sözcükleri salt mekanik bir etkinlik alanı olarak ele almaya indirgeyen bakışa karşıt olarak okuma hayli zengin ve açılımlı bir alandır (Freire-Macedo, 1998: 15). Tümünüyle dünyayı ve hayatı, hayata işlerlik kazandıran tüm mekanizmaları 'okumak'tan söz etmek, okumanın alanını genişletmeye yetmektedir. Bu yönüyle "dünyayı okuma, daima sözcüğü okumanın önünden gider ve sözcükleri okuma, sürekli dünyayı okuma anlamına gelir" (Freire-Macedo, 1998: 79). Acaba, okumanın sosyolojisini kurarken dikkat edilecek nokta burası olamaz mı: metin okuma ve oradan elde edilen anlam ile hayatı kurmanın yanında bizzat hayatın akışında rol oynayan gelişmeleri, olayları ve bütünüyle dünyayı çekip çeviren faktörleri okuma. Belki okumanın sosyolojisi ancak bütün

hayatın, dünyanın okunması ve bu şekilde anlam haritalarının çizilmesiyle mümkün olabilecektir. Okumayı mekanik düzeyde ele alıp sınırlandırma ile söz konusu fiilin toplumsal karşılığını bulmaya çalışmak, meseleyi hayli sınırlandıracaktır.

Okumanın sosyolojisi, elbette okumayı gerçekleştiren okuru değerlendirmek durumundadır. Bu anlamda okur başlı başına önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Okurun okuma eylemine yaklaşımı, bu eylemi gerçekleştirirken benimsemiş olduğu amaçlar, okuma sonrasında ortaya koyduğu tecrübe ve okuma ile geliştirmiş olduğu iletişim gibi sorunlar, okuma sosyolojisinin cevap aradığı temel konulardır.

Toplumsal alanla doğrudan bağlantılı olan okuma eylemine girişen okur, bütünüyle pasif değil aksine aktif bir öznedir; metnin istediği gibi biçim verip işlediği bir obje değildir. Okuma eylemine kendini katarak okuduğunu değerlendiren okur, okuduğunu anlamlandırmaya, ona bir anlam vermeye, onu çözmeye girişir. Yani yazıyı/metni seslenişe dönüştürür (Uygur, 1995: 30). Kendini okuduğuna/metne/gördüğüne katar. Okuduğunu 'anlam'a dönüştürür, dünyayı, hayatı, nesnelere anlamlandırmayı dener (Uçan, 2003: 21). Anlam, okurun kendini keşfi, kendinde olanı görmesidir. Bir

anlamda yer aldığı toplumsal arkaplan ile "bir metne yaklaşan okur, belli bir okuma birikimi, bir toplumsal kültürel bakış, bir inançlar beklentiler yumağı ile yaklaşır. Bu birikimden kaynaklanan bir ön anlamayı da birlikte getirir. Gerçekte her okurun bir metni anlaması, kendi dünya yaşantısının, bilinç deneyinin boyutlarıyla, özellikle de dil yetisiyle doğru orantılıdır. Böylece, her yorumlama edimi biraz da kendi benliğimizin yorumlanışıdır. İşte bu anlamda okumak, dilbilgisel, çizgisel, salt parçalara yönelik bir etkinlik değil, metnin önü ardı, yüzeyi derini, içerdiği değişik bakış açıları, değişik anlam tabakaları kapsamında bir gezi, bir çabalama, bir uğraştır" (Göktürk, 2002: 109). Anlamın işaret ettiği şey okurun özne olmasıdır; çünkü okuma sonucunda anlama ulaşan okurun kendisidir.

Okurun okuma eylemi sonucunda geliştirdiği anlama iki türlü değerlendirilebilir. İlki metni anlama ve kavramadır. Metinde aşikar ve saklı olan anlamı okurun keşfetmesi okuma sonucunda gerçekleşebilecek bir durumdur. Bu durum doğrudan metinle bağlantılıdır. İkinci tür anlama ise metinden hareket eden ancak metnin boyutlarını, işaretlerini, içeriğini aşan ve 'toplumda insan ilişkilerini düzenleyen genel kurallar göz önünde tutularak' ortaya çıkarılan anlamadır (Göktürk, 1997: 52). Metnin ortaya

çıkmasını gerektiren, etkileyen arkaplanın, toplumsal ve insani temelin anlaşılması da ikinci tür anlamaya dahildir. Böylesi bir anlama tamamıyla metnin toplumsal bağlamlara oturtulması ile sağlanabilecektir.

Okuma eyleminin doğrudan bir başka sonuç ise 'yorumlama'dır. Bir anlama girişimi olarak değerlendirilen yorum, metni hayata geçirmektir. Metinde söylenmek istenen şeyi (metnin niyetini) yorumcunun kendi dili içinde açığa çıkarması, açması, yaymasıdır. Metnin basit bir tekrarı olmayan yorum, metnin anlam ufku ile yorumcunun anlam ufkunun kaynaşmasıdır (Tatar, 2004: 72). Okunan metin izleğinde çeşitli yorumlar geliştirilen okur, metni zenginleştirmektedir. Bu açıdan yorum okumanın paralelinde değerlendirilmelidir. Yorum hem okurun bireysel konumu hem de kendisini yerleştiği tarihsel-toplumsal zeminde gerçekleşmektedir. Yorum bilgisi (hermeneutik) yönteminin geliştiricilerinden biri olan Wilhelm Diltey, hem metnin hem de onu anlayan ve yorumlayan öznenin, içinde yer aldığı tarihsel-toplumsal bağlama yerleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Göktürk, 2002: 100). Yorum meselesi de tıpkı anlam meselesinde olduğu gibi okuru öne çıkarmaktadır. Anlamayı ve yorumlamayı gerçekleştiren okur, okuma eyleminin temel unsurudur, öznedir.

Okumanın halleri, değişik okuma biçimleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan okur çeşitlerini içermektedir. Okumanın biçim ve çeşitleri ise hayli geniş bir evreni işaretler. Söz konusu evren gerek yazılı metinleri (kitap, gazete, magazin haberleri, fotoroman, ekonomi haberleri, dedikodu haberleri, reklamlar, ilanlar) gerekse yazılı olmayan 'metinler'i (resimler, fotoğraflar, gölgeler, çizgiler, işaretler, levhalar, yüzler, bakışlar, dünya/evren, insanın jest, mimik ve işaretleri, hayvanların hareketleri) kapsamaktadır. Bundan dolayı 'bir sayfanın üzerinde yazılı harfleri okumak' okuma biçimlerinden yalnızca bir tanesidir. Bunun yanında "artık varolmayan yıldızların haritasını 'okuyan' bir gökbilimci; bir evin yapılacağı yeri kötü ruhlara karşı korumak için 'okuyan' Japon mimar; ormanda hayvanların izlerini 'okuyan' zoolog; kazanacak kağıdı oynamadan önce ortağının hareketlerini 'okuyan' izleyici; örülmekte olan bir halının karmaşık desenini 'okuyan' dokumacı; sayfanın üstünde birleştirilmiş birden çok nota dizinini 'okuyan' org sanatçısı; bebeğin yüzünde neşe, şaşkınlık ya da korkunun belirtilerini 'okuyan' ana baba; bir kaplumbağa kabuğundaki eski izleri 'okuyan' Çinli falcı; gecenin içinde ve çarşafaların altında, sevgilinin bedenini görmeden 'okuyan' aşık; hastalarına kendi akıl almaz rüyalarını 'okumaya' yardım eden psikolog; elini suya

daldırıp da okyanusun akıntılarını 'okuyan' Hawaiili balıkçı; gökyüzünden hava durumunu 'okuyan' çiftçi", işaretleri çözebilme ve anlaşılır kılma eyleminde kitap 'okuyan' ile birleşmektedir (Manguel, 2001: 20). H. Giehl ise okuma biçim ve çeşitlerini oluşturduğu okur tipleriyle beraber şöyle sınıflandırmaktadır: Bilgilenici okuma, kaçma amaçlı okuma, bilişsel okuma ve edebî okuma. Buna dönük oluşan okur tipleri ise: işlevsel yararcı okur, duygusal fantastik okur, zihinsel akılcı okur ve edebî okur (Tepebaşı, 2005: 40). Okumanın toplumsallasarak

kendine özgü okur tipleri oluşturduğu görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde okumanın bir üst-sınıfsal edim olmaktan halklaşması/popülerleşmesi gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm sürecinde ise hemen hemen toplumun tüm kesimlerinden okur tipleri oluşturulması söz konusu olmuştur.

Okuma türleri gibi okuma yaklaşımlarının farklılığı, okuma sorununun önemli boyutlarından biridir. Tek tür okuma değil çoklu okuma seçeneklerinin özellikle küreselleşen dünyada arttığı görülmektedir. Artık okuma-vazma

sadece geleneksel yazılı (kitabı temel alan) eğitimle sınırlı kalmamakta; bunun yanında teknolojik gelişimle birlikte görülen medya okur-yazarlığı, bilgisayar okur-yazarlığı, multimedya okur-yazarlığı, internet okur-yazarlığı gibi okuma biçimlerini de kapsamaktadır (Kellner, 2002: 113). Söz konusu gelişim, okumanın geleneksel gücünü koruduğunu ve toplumların dönüşüm hikayelerinin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Dünya değişmekte ve küresel bir hal almaktadır belki, ancak okuma gücünü biraz daha pekiştirmekte ve kendi alanında açılımlara izin vermektedir.

Okumak toplumun yapısal özelliklerinin keşfedilmesidir. Okumadan önceki dönemlerde alınan eğitimin geliştirilerek bir tecrübeye dönüştürülmesidir. "Okumayı öğrenmek okuyazar her toplumda bir tür üyeliğe kabul törenidir; bağımlılık ve eksik iletişim konumundan töresel bir çıkış yoludur. Okumayı öğrenen çocuk toplumun ortak belleğine kitaplar aracılığı ile katılır, dolayısıyla ortak geçmişi tanır ve her okuma ile bu geçmişi az ya da çok yeniler" (Manguel, 2001: 92). Okuma, insanı toplumun belleğiyle buluştururken onun aynı zamanda bir özne (okur/okuyucu) olarak da ortaya çıkmasına imkan vermektedir.

Okumanın sosyolojisinden söz etmek elbette okumanın toplumda kazanmış olduğu konumu değerlendirmek demektir. Okuma eyleminin toplumda öne çıkma nedeni ne olabilir? Okuyan kişi toplumu nasıl etkilemektedir? Okumanın okuyana sunmuş olduğu payenin değeri nedir? Okuma neden peşi sıra bir güç/iktidar sorununu da getirebilmektedir? Okuma yüzyıllardan beri, insana toplumda ayrıcalıklı bir yer vermektedir. Okuma-yazma oranının hayli düşük olduğu ve toplumda belli başlı sınıfların okuyup yazdığı dönemlerde okuma bir iktidar aracı olmuştur. Özellikle Kutsal metinlerin okunması ve yorumlanmasında bu durum bariz bir şekilde ortadadır. Ancak okuma yazma oranının tüm toplumlarda artması söz konusu iktidar ve güç ilişkisini ortadan kaldırmamış, aksine derinleştirmiştir. Modern dönemler, okuma yazmanın görece arttığı ve toplumun birçok kesimine ait bir eylem haline geldiği zamanlardır. Ancak bu zamanlarda da okuma, okuyan kişi toplumda ayrıcalıklı bir yerde durmasını sürdürmüştür. Bu anlamda, okuma, toplumda önemsenen bir eylem olduğu için iktidar ve siyasi mekanizmalar okuma ilişkilerini düzenlemeye çalışmışlardır. Okuma fiiline doğrudan müdahil olan iktidar organları, onu belirlemeye, toplumsal yapı ve düzen çerçevesinde işlemesine azami önem vermiştir.

Okuma ve Hayat: Okumanın Toplumsallaşması

Okuma eyleminin hayat ile bağlantısı dikkatleri çeken bir ilişki olmuştur. Okumanın hayata yansımaları, hayatı değiştirmesi, bir yaşantı tecrübesi ortaya koyan insanın gündelik hayatındaki eylemlerine yön vermesi yahut onu kayıtlaması üzerine birçok görüş ortaya atılmıştır. Buna göre okuma doğrudan hayata müdahale yahut hayatı dönüştürme girişimidir. Bu durum okumayı işlevsel bir araç olarak görme anlayışının ötesindedir ve okumanın kendi doğasında yer almaktadır: okuma kendini hayata eklemeler ve hayatta bir karşılık bulur. Dolayısıyla okuma ile hayat arasında doğrudan ilinti bulmak kaçınılmazdır.

Okumanın hayata yansıyan yüzü ve hayata eklenme durumu ister istemez okuma ile yaşam yahut kitap ile hayat arasında ne gibi bağlantıların kurulacağına dair düşüncelerin ortaya atılmasına neden olmaktadır. Bu anlamda hayat ve kitap ayrı katmanlar olarak görülmesine karşın çoğunlukla birbiriyle geçişliliği bulunan alanlar şeklinde değerlendirilmektedir. Elbette hayat bütünüyle insanın tecrübe ettiği gerçeklik alanını ifade etmektedir. Kitap ve okumanın dünyası gerçek dünyadan farklı olabilir. Örneğin kurmaca eserler, edebiyat ve sanat eserleri birebir ha-

yatın kendisi olmamaktadır. Kitap bir tür ideal olanı, gerçek hayatın dışındaki bir gerçekliği anlatıyor olabilir. Bu durumda hayat ile kitap arasında nasıl bağ kurulabilir? Birçok araştırmacı bu temel soru ile yüzleşmişlerdir. Kitap ile hayatın ayrılığını ifade etmelerine karşın birbirinden tamamen kopuk olmadıklarını ve birbirlerini tamamladıklarını belirtmişlerdir. 'Kitabî' olan ile 'hayatî' olan arasında kimi bağlantıların kurulması mümkün gözükmemektedir. Kitap hayatı anlatmaktadır ve hayat kitaptakine kayıtsız kalamamaktadır. Okuma (dolayısıyla kitap) insan hayatının o denli merkezinde yer almıştır ki, insan bin yıllardır kendini okumadan alamamaktadır. Çünkü bu fiilde kendi hayatını görmekte yahut kendi hayatına nasıl yön vereceğine dair ince ayrıntılar keşfetmektedir.

Hayat ile kitap (okuma) ilişkisi tek yanlı bir ilişki değildir. Sadece kitap hayatı etkilememektedir; hayattan da etkilenmektedir. Toplumsal ve insani değişim-dönüşümler, beklentiler, gelişmeler, arzular, açmazlar doğrudan kitabın alanını ve dünyasını etkileyebilmektedir. Okunanlar hayatın akışına ayna tutmaktadır; yani hayatı yansıtmaya çalışmaktadır. Hayatın olduğu gibi kitapların içinde yer aldığı söylenemeyebilir belki ancak kitabın anlattıkları da hayatın çok dışında ve uzağında değildir.

Okumanın hayata aksi en temelde bu fiilin (okumanın) bir iletişim biçimi ve başka dünyalara açılan bir pencere olduğu gerçeğinde yatmaktadır. Okuma hayatın eşiğidir, çünkü hayatı var eden iletişimle yüzleşmektir. Okuma iletişim ortamında bir paylaşım gerçekleştirmektir. Yoğun bir mesaj alış-verişinin gerçekleştiği okuma fiilinde, karşılıklı etkileme tarafları da birbiriyle ilişki içine sokmaktadır. Haberdar eden okuma, beraberinde ilgi duymayı, etkilenmeyi ve paylaşmayı getirmektedir.

Başta edebi metinler olmak üzere tüm metinler iletişim biçimleri olarak değerlendirilmelidir. Edebiyat yapıtının/metnin bizzat kendisi başlı başına bir iletişimdir (Zimmermann, 2001; Blanchot, 1993: 190). Okumak metin üzerinden kurulan iletişime başlamaktır. Dilin araç olarak kullanıldığı bu iletişim biçiminde yazar mesajın göndericisi, okur ise o mesajın alıcısı konumundadır (Göktürk, 1997: 14). İletişimin ana unsurlarından biri olan mesaj, yazardan okura doğru yayılmaktadır ve okuma doğru mesajı muhatap değildir. Ancak okuma eyleminin gerçekleştiren okurun bütünüyle pasifize olduğunu söylemek güçtür. Okur girdiği iletişim ortamında sürekli mesaj bombardımanına tutulmamakta aynı zamanda kendisi de karşı cevaplar üretmektedir. Metni anlamaya ve yorumlama-

ya çalışan okur, aslında aktif bir özne olarak okumayı gerçekleştirmektedir. Elbette okuma eylemi bağlamında gerçekleşen iletişim biçiminde sosyal iletişim yahut karşılıklı iletişimde olduğu gibi doğrudan bir geribildirim (feedback) gerçekleşmemektedir. Bir metnin okurun yorum ve anlamasından etkilenmesi, okurun mesajına muhatap olması mümkün olmayabilir. Ancak metnin yazarının okurlarının tepkilerinden (bir süre sonra da olsa) haberdar olması bir tür karşılıklı etkilenmenin gerçekleşmesine imkan verebilir. Dolayısıyla okuma biçimindeki iletişim yoğun ve derin bir iletişimdir ve özellikle okur üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır.

Okumanın bir iletişim biçimi olarak gelişip hayata eklenmesi, bu fiilin toplumsallaşmasını ifade etmektedir. Toplumun değerleri ve normlarıyla bütünleşme yahut bunlara karşı çıkma sürecinde okuma önemli işlevler üstlenmektedir. Toplumun üyelerinin merkezi edimleri arasında yer almaktadır. Bu açıdan bireysel olmaktan çok toplumsal açılımlara yol açmaktadır.

Okuma ve Eğitim: Okumanın Araçsallaşması

Bir iletişim biçimi şeklinde değerlendirilen okumanın toplumsal hayatın işlerlik kazandığı toplumsal kurumların temelinde yer aldığını söylemek mümkündür.

Siyasetten dine, eğitimden ekonomiye birçok toplumsal kurum bir şekilde okuma ile bağlantı içerisindedir. Okuma insanı hayatın bütününe bağlayan bir fiil olduğu için bütünüyle toplumsal kurumlarla irtibat içindedir. Okumanın doğrudan irtibat halinde olduğu toplumsal kurumların başında ise eğitim gelmektedir.

Eğitim, insanın toplumda yeteneğini, tutumlarını ve davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır (Aydın, 1997: 183). Toplumsallaşmanın en temel belirleyicilerinden biri olan eğitim, sadece okullarda değil, hayatın her aşamasında ve her yerinde gerçekleşen bir faaliyet olarak belli bir kültürel yapının kuşaktan kuşağa aktarılması, belli anlam dizgelerinin üretim ve dağıtımını işlevlerini üstlenir (Aktay, 2002: 9). İnsanın toplumsal bir varlık haline gelme, toplumun yapısı ve kültürü ile tanışıp onu özümseme ve sonuçta ait olduğu toplumun bir üyesi olarak hayatını sürdürme sürecine denk düşen eğitim, insana belli bir iletişim ortamını sağlamaktadır. Eğitim ile birlikte insan kendini ifade etmekte ve topluma katmaktadır. Belli bir boyutunun 'öğrenme' olduğu eğitim sayesinde insan, toplumsal hayatta nasıl var kalacağını, nasıl bir yaşantı ortaya koyacağını öğrenmektedir. Dolayısıyla eğitim doğrudan insanı hayata bağlamakta ve hayatta tutmaktadır.

Hemen herkes, okumanın eğitim ile yakın bir ilişki içinde olduğu konusunda hemfikirdir. Okuma (okur-yazarlık), toplumca kurgulanmış iletişim biçimlerini etkili bir şekilde kullanmayı içeren yetenekler kazanmayı ihtiva eder. Okur-yazarlıklar ise değişik kurumsal söylemler temelinde eğitim ve kültürel pratiklerde toplumsal olarak kurgulanmaktadır. Bu anlamda okuma yeteneği, dünya metinlerini okumak ve yorumlamak için gereken bilgi ve beceriler kazanmayı ve bu metinlerin güçlüklerinin ve çelişkilerinin üstünden gelebilecek başarılı değerlendirme ve incelemeler yapmayı içerir. Dolayısıyla okuma, yerel, ulusal ve küresel ekonomi, kültür ve politikaya katılmak için insanları teçhizatlandırmanın temel şartıdır (Kellner, 2002: 113). Okumanın insana kazandırdığı yetenekler, dünya ilişkilerini yorumlamasına, toplumsal hayatın nirengi noktalarının keşfine izin vermektedir.

Eğitim bütün hayatı kapsayan ve asla 'okul' ve 'müfredat' ile sınırlandırılmayacak kadar derin, etkili ve sürekli bir sürecin adıdır. Sürekli belli kalıplarla ifade edilmesine karşın hayata dair tüm olgularla iç içedir. Öncelikle toplumsal hayatın işleyişi, kuralları, unsurları, öğeleri ve aktörleri, aktörlerin rolleri, eğitimin anlamaya ve kavratmaya çalıştığı temel hususlardır. Hem formel eğitim

kurumlarında hem de informel eğitim alanlarında okuma fiili etkisini sürdürmektedir. Bu anlamda hayatın kökeninde yer alan eğitime eklemlenen okuma, tıpkı eğitim gibi hayatın merkezinde yerini almaktadır.

Hayatın her alanında karşılaşılan bir kurum olarak eğitimde okuma önemli roller icra etmektedir. Okul eğitiminin yanı sıra okul dışındaki eğitim alanlarında da okuma, insanın kendini geliştirmesi, farklı dünyalara tanık olması, farklı tecrübelerle yüzleşmesi bakımından merkezi yerini korumaktadır. Sanat, bilim, medya gibi alanların önde gelen aktörlerinin kendi alanlarında almış oldukları eğitiminin derecesini yükseltmeleri açısından zorunlu görülmektedir. Bu ve benzeri alanların okumaksızın geliştirilebilmesi düşünülemez.

Eğitim ile okuma arasındaki ilişkinin tartışılması doğrudan okumanın işlevlerini gündeme getirmektedir. Bu anlamda okumanın çeşitli işlevlerinden söz etmek mümkündür. Okuma, değişen gündelik hayatı kavramaya izin vermektedir. Hayatın değişen yüzünü gösteren metinlere insanı tanık kılan okuma, hayatın akış hızını ve mecrasını taşımaktadır. "Okumakla, yaşamın her türden olgusuna ilişkin deneyimlerimiz, kavrayışımızla duyarlılığımız, kendimizi sürekli aşarcasına, büyür,

yinelenir, incilir.” Okuma özellik-
le orta okul ve lise çağlarındaki
okurların sıklıkla zikrettikleri gibi
eğlendirici bir işleve de sahiptir.
Bu durum yaşamda bulunama-
yan şeylerin kitapların düşsel dün-
yasında bulma anlamına gelmez
sadece. “Okuma, bilincimizdeki
soyut çıkarımlar aracılığıyla, ken-
di yaşamımızda karşılaşmadığı-
mız deneyimlerle de tanıştıır bizi.
Yaşamın bize yabancı, aykırı ger-
çekleriyle baş edebilmemiz için
gerekli gücü bilgiyi verir. Böylece
okumanın eğlendirici yönü, çok
önemli bir yarar da sağlar.” As-
lında okumanın eğlendirici işlevi
gizli bir eğitim amacı da gütmek-
tedir. Çünkü her eğlence ögesin-
de bir görüşün saklı olduğu söy-
lenebilir. Aynı zamanda modern
toplum ve modern insanın önem-
li sorunlarından biri haline gel-
miş olan ‘boş zaman’ kategorisi
içinde de değerlendirilmektedir
okumak. Buna göre okumak bir
boş zaman uğraşdır ve insanın
yoğun iş temposu dışında ger-
çekleştirdiği önemli bir edimdir.
Elbette okumanın toplumsal iliş-

kilere faydasından da söz etmek
mümkündür. Toplumsal ilişkilerin
nasıl düzenleneceğine dair öne-
riler sunabilecek okuma edimi,
bir iletişim kanalı olma özelliği
ile bu işlevini yerine getirmektedir
(Göktürk, 2002: 119).

Sonuç

Okumanın sosyolojisi, oku-
ma ediminin insan ve toplum
için önemi yadsınamaz bir ger-
çek olduğunu temellendirmekte-
dir. İnsanın toplumsal değer ve
normları tanıyıp benimsemesi,
toplumsal belleğe tanık olması
bakımından okumayı vazgeçil-
mez bir fiil olarak görmektedir.
Aynı zamanda insanın kendisini
geliştirmesi, dünyanın akıp gidiş-
ini yorumlaması açısından da in-
san için merkezi bir öneme sahip
olmaktadır. Okuma üstlendiği
işlevler bakımından da insan ve
toplum için vazgeçilmezdir. Bütün
çeşitleri ve açılımlarıyla okuma,
insan, toplum ve insanın topluma
adapte olmasına çalışan eğitim
kurumu için önemli roller üstlen-
mektedir. Sadece yazı ile sınırlan-
dırılmayan bir fiil olarak okuma,
bütünüyle hayatı keşfetme, haya-
ta katıma seferberliğidir. Okuma
sonucunda gerçekleşen anlama
ve yorum insanı toplumun temel
dayanağı haline getirmektedir.
Bu yetileriyle insan toplumsal ha-
yata katılmakta ve toplumdaki
konumunu sağlamlaştırmaktadır.
Okuma, öneminden ötürü, si-

yasal iktidarların da dikkat ettiği
bir alan olmuştur. Bütün siyasal
iktidarlar, okumayı düzenlemeye,
ona yön vermeye çalışmışlardır.

Kaynakça

- Aktay, Yasin, 2002, “Eğitimde Küresel İmkanlar -Küreselleşen Dünyada Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Özgürleşim Fırsatları Üzerine-, Eğitim Bilimleri, Cilt: 2, Sayı: 1, Mayıs.
- Aydın, Mustafa, 1997, Kurumlar Sosyolojisi, Vadi yay., Ankara.
- Blanchot, Maurice, 1993, Yazınsal Uzam, Çev. Sündüz Öztürk Kasar, YKY, İstanbul.
- Freire, Paulo-Macedo, Donaldo, 1998, Okuyazarlık, Çev. Serap Ayhan, İmge Kitabevi, Ankara.
- Göktürk, Akşit, 2002, Sözün Ötesi, YKY, İstanbul.
- Göktürk, Akşit, 1997, Okuma Uğraşı, YKY, İstanbul.
- Kellner, Douglas, 2002, “Yeni Teknolojiler/Yeni Okur-Yazarlıklar: Yeni Binyılda Eğitimin Yeniden Yapılandırılması”, Eğitim Bilimleri, Cilt: 2, Sayı: 1, Mayıs.
- Manguel, Alberto, 2001, Okumanın Tarihi, Çev. Füsün Elioğlu, YKY, İstanbul.
- Tatar, Burhanettin, 2004, Hermenötik, İnsan yay., İstanbul.
- Tepebaşı, Fatih, 2005, Edebiyat Yazıları, Hece yay., Ankara.
- Uçan, Hilmi, 2002, Yazınsal Eleştiri ve Göstergibilim, Perşembe Kitapları, İstanbul.
- Uçan, Hilmi, 2003, Edebiyat Bilimi ve Eleştiri, Hece yay., Ankara.
- Uygur, Nermi, 1995, Tadı Damağında, YKY, İstanbul.
- Zimmermann, Hans Dieter, 2001, Yazınsal İletişim, Çev. Fatih Tepebaşı, Çizgi Kitabevi, Konya.